

JOHN PAGET Egy magyarrá vált angol nemes barlangleírásai (1808–1892)

Székely Kinga

ÖSSZEFOGLALÁS

Száz évvel ezelőtt, 1892. április 10-én Aranyosgyéresen (Cimpia-Turzii, Románia) hunyt el John Paget angol származású orvos, aki életének nagy részét Erdélyben, magyar állampolgárként, az ország gazdasági és kulturális felvirágoztatásának szentelte. 1835-ben Olaszországban ismerkedett meg későbbi feleségével, Wesselényi Polixéniával, akinek hatására 1835 és 1837 között közel másfél évet a magyar táj, a magyar emberek és népszokása megismerésével töltött. Felesége kérésére utazásának tapasztalatairól – a pontosan vezetett naplójegyzetek alapján – könyvet írt. A több mint 1100 oldalas mű két kötetben számos rajzzal és egy térkép mellékletével Londonban 1839-ben jelent meg először. A magas műveltségről, jó megfigyelőkészségről és a magyarok iránti szeretetről tanúbizonyságot adó, választékos stílusú könyv részletes leírást szolgáltat a kor ismert barlangjaiban tett látogatásáról is, így a Baradláról, a Deményfalvi-jégbarlangról, a Tordai-hasadék barlangjairól, a Homoródmálsi-barlangról, a Torjai Büdös-barlangról, a Golumbácsi-, Veteráni- valamint a Jalomica-barlangról. A könyvben szereplő egyik hivatkozás bizonyíték arra, hogy a Postojnai-barlang vendégekönyvében szereplő 1832 évi beírás John Paget látogatását örökíti meg.

„Nagyon fontos számomra az, hogy Magyarországon az élet jobb legyen és azt gondoltam, hogy erre az egyik legjobb módszer az ha támogatjuk hogy az emberek minél többet tudjanak meg Magyarországról Nyugat Európában, különösen Angliában.”

(PAGET, 1839)

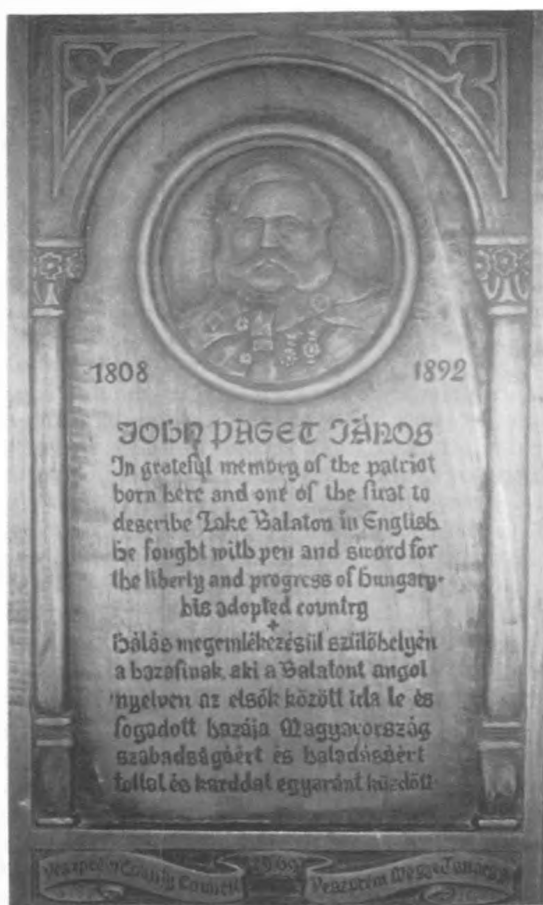
John Paget 1808. április 18-án Loughborough-ban született. A lexikonok születési helyeként tévesen Thorpe Satchville-t jelölik, ahol apja, a híres gyáros csak később telepedett le. Normann eredetű, unitárius vallású közismert család sarjaként 1823–1826 között a yorki unitárius Manchester College-ben, majd medikusként egy évet Dublinban, kettőt Edinburghban tanult, ahol végül orvosi diplomát szerzett. Tanulmányait Párizsban folytatta, anatómiát és élettant hallgatott, s a kórházakat tanulmányozta. A bőrbetegségről (koleráról?) írt munkájával nemzetközi pályázatot nyert, s barátjával Carpenter professzorral közösen írt élettan könyve nyomtatásban is megjelent. Gyakorló orvosként azonban soha nem tévedt ki.

Apja halála utáni gazdag öröksége biztosította számára, hogy európai tanulmányútját folytassa. Párizs után néhány évet Bécsben kívánt tölteni, de letelepedés

helyett folyton utazott, s orvosi tanulmányok helyett inkább elsajátította a német és az olasz nyelvet. Bejárta Belgiumot, Németországot, Ausztriát és Olaszországot.

Rómában, 1835. februárjában megismerkedett a válófélben lévő báró Bánffy Lászlóné, született Wesselényi Polixéniával. A csodaszép, magas műveltségű, modern gondolkodású asszony olyan mély hatást gyakorolt rá, hogy figyelme Magyarország felé fordult.

Paget barátai, *George Hering* (1805–1879) tájképfestő és *William Sandford* (1806–1882) újságíró társaságában 1835. június és december között beutazta Magyarország jelentősebb városait, felkereste nevezetességeit, figyelte a politikai élet változásait, barátságot kötött a kor kiemelkedő személyiségeivel. Széchenyivel Al-Dunai hajóutat tett, s rövid időt Erdélyben is töltött. Karácsonykor barátai Angliába való visszatérése után Baththányi Lajossal Korfura utazott, majd bejárták Görög- és Török-

*Paget emléktáblája Thorpe Satchville-ban
Paget's memorial tablet in Thorpe Satchville
(by A. Barabás)*

országot. 1836 augusztusában visszatért Magyarországra, s öccsével *Arthurral* megkezdte második magyarországi és erdélyi utazását, mely 1837 őszéig tartott. Ekkor Rómában Wesselényi Polixéniával házasságot kötött. Először Párizsban telepedtek le, majd néhány hónapi angliai tartózkodás után 1839 decemberében visszatértek Kolozsvárra.

Felesége birtokán, Aranyosgyéresen a Thorpe Satchville-i családi ház mintájára angol stílusú kastélyt építtetett, s újításokat vezetett be a mezőgazdaságban. Külföldről gépeket hozatott, bevezette a vetésforgót. Angliából lovakat, szarvasmarhát, juhokat vásárolt. Komoly szőlőművelésbe kezdett, s nemcsak saját fogyasztásra, de eladásra is kitérő borokat készített. A gazdaság átalakítása mellett a kultúra fejlesztésén is munkálkodott. Kolozsvárott angol-magyar baráti társaságot, angol olvasókört hozott létre, melynek 2000 könyvet adományozott, s biztosította az angol folyóiratok előfizetését. A kolozsvári unitárius kollégiumban kezdeményezésére vezették be az angol nyelv oktatását.

Paget elsajátította a magyar nyelvet, és miután az 1847-es országgyűlés elfogadta honosítási kérelmét,

magyar állampolgár lett. Az 1848-as szabadságharcban, az erdélyi hadjárat során Bem mellett küzdött, s 1849 januárjában része volt abban a hőstettben, melynek során Nagyenyed lakóit megmentették az ellenségtől. A szabadságharc eredményeiről folyamatosan tudósította Angliát. Diplomáciai közvetítőként próbálta szülőhazája segítségét kérni a mielőbbi béke megteremtése érdekében.

A szabadságharc bukása után, a tavasszal már Angliába távozott családjá után menekült. Thorpe Satchville-i tartózkodása idején Bemről kezdett írni. A befejezetlen kéziratot – a Paget család egyéb dokumentumaival együtt – a Leicestershire-i Levéltár őrzi. 1852-ben költöztek vissza Európába. Először Drezdában, majd Nizzában telepedtek le, és végül egy hosszabb olaszországi út után 1855 júniusában visszatértek Kolozsvárra.

A kirabolt, elpusztított gyéresi kastélyban az életet újra kellett kezdeni. Franciaországi tanulmányok után ismét a legfejlettebb mezőgazdaságot alakította ki. A külföldön tanultakat, saját tapasztalatait „*Paget János erdélyi gazda*” aláírással publikálta a szaklapokban. Megalkototta az Erdélyi Pince Egyletet, Gazdasági Egyletet, Lovasegyletet, s felújította a lóversenyekeket. 1878-ban a Párizsi Világkiállításon kiváló boráért a francia becsületrendet, a gazdasági reformjai eredményeiért a II. osztályú vaskorona rendet kapta meg, mellyel magyar bárói címet nyert. Az erdélyi unitáriusok is sokat köszönhetnek Paget tevékenységének. Régi iskolatársai segítségével elérte, hogy az angol unitáriusok pénzzel és ösztöndíjjal segítették az erdélyi diákok tanulását.

Paget sikeres életét azonban beárnyékolta az a tragédia, hogy mindkét fiát fiatalon elvesztette, így igazi örökös nélkül hunyt el 1892. április 10-én. A kolozsvári Házsongárdi temetőben ma is álló családi kriptában helyezték örök nyugalomra.

Paget 1935–37 között közel másfél éves magyarországi és erdélyi utazásának tapasztalatait felesége kérésére 1839-ben, párizsi tartózkodásuk alatt megírta. A több mint 1100 oldalas mű 2 kötetben, 88 ábrával és egy

*A Paget család kriptája a Házsongárdi temetőben
The crypt of the Paget family in Házsongárd Cemetery*

térkép melléklettel először 1839-ben Londonban jelent meg, ahol még három (1849, 1850, 1855), Amerikában két, Lipcsében német nyelven szintén két (1842, 1845) kiadást ért meg. A könyvben szereplő metszetek nagy része George Hering munkája, néhány kép pedig Paget vázlatai alapján készült. A különböző kiadású könyvek csak formailag különbözöek, szövegük változatlan. A német nyelvű kiadás illusztráció nélkül jelent meg.

„A jól szerkesztett, választékos stílusú, gazdagon illusztrált könyv [...] forrás értékűvé vált, mindmáig a legszebb, legalaposabb angol nyelvű munka a százötven évvel ezelőtti Magyarországról és Erdélyről (Maller, 1985).”

BARLANGÉÍRÁSOK

Deményfalvi-jégbarlang

Paget könyvében több barlangban tett látogatásáról és az ott tapasztaltokról számol be. A Vág-völgyi utazás során a Kubinyi család engedélyével és segítségével megtekintette az „Ice Grotto of Demenfalva”-t, a Deményfalvi-jégbarlangot (*Demänovská ľadová jaskyňa, Szlovákia*). A barlanghoz vezető út nehézségei mély benyomást tettek rá. A barlangban látottak bemutatása mellett magyarázatot keres a jégképződmények keletkezésére, valamint a barlangban talált csontokról szóló szóbeszéd eredetére. A leírást egy jégoszlopot ábrázoló szövegközi rajz egészíti ki.

„Pár mérfölddel tovább, Szentmiklósnál elhatároztuk hogy szállást foglalunk és megismerkedünk a környékkel, mivel hallottuk, hogy a közelében található egyike azon különleges barlangoknak, melyekben Magyarország bővelkedik, és amelyet meg kívántunk látogatni.

Miután előző este engedélyért folyamodtunk a Deményfalvi jégbarlang meglátogatására egy Kubin nevezetű úriemberhez, akinek a birtokán az fekszik, s miután felesége, aki a távollétében fogadott bennünket, kedvesen ígéretet tett arra, hogy vezetőket kerít számunkra és minden szükséges előkészületet megteszt az ottani látogatásunkhoz, elindultunk Deményfalva községe felé; majd, vezetővel ellátva továbbhajtottunk a mintegy öt mérföld távolságra lévő barlanghoz. Nem egykönnyen fogom elfelejteni ezt a kocsikázást. Egy könnyű, rúgózatlan parasztzekéren kellett végighaladnunk egy hegyi vízmosás stíklás medrén. Majdnem lehetetlen, hogy a leírt ztékér felboruljon, de minden óvatosságunkra szükség volt ahhoz, hogy elkerüljük a kizuhanást; mivel a kerék minden fordulónál nagy stíklatömbökre kaptatott fel, melyekről olyan rázkódással esett le ismét, ami testünk minden csontját stétrázní látszott.

Végre megpillantottuk a barlang bejáratát, – egy kis lyukat tekintélyes magasságban a mészkeőhegy oldalában, egy igen vad és szép völgyben. Itt egy másik vezető várt ránk, ez is olyan barbár kinézetű, amelyet még sosem láttam, és sajnos járatlan bármely más nyelvben, mint a szlovákban. A bejárat, nem több mint három láb magas, egy magas folyosóba nyílik, amely meglehetősen hirtelen ereszkedik többszáz láb hosszban, és az első terembe vezet, amelynek mennyezetét és aljzatát stzalaktitok és stzalagmitok veszik körül, noha nem különösebben nagy méretűek. Innen egy törött és igen korhadt létrán egy nagyobb terembe ereszkedünk le, amelyből egy alacsony, boltozatos folyosó vezetett minket Deményfalva nagy érdekességhez, a jég-grottóhoz. Ennek a meglehetősen kicsi grottóban a közepén egy csodálatosan tiszta jég-ostlop emelkedik, mintegy hét láb magas, amelyre a mennyezetről lecsöpögő víz ráhull és azonnal megfagy. Az aljzat egyetlen vastag jégütő. Még lejjebb ugyanebben az irányban egy sokkal nagyobb terem van, ahol egy több láb vastagságú jég-ostlop nyúlik a mennyezetől az aljzatig. Ez apró, szabálytalanul gömbölyített jégkristályokból áll, méretük körülbelül mint a víceszpekké, melyek a legcsillogóbban verték vissza fáklyáink fényét ahogy az rájuk esett.

HUNGARY

AND

TRANSYLVANIA;

WITH REMARKS ON THEIR CONDITION,
SOCIAL, POLITICAL, AND ECONOMICAL.

BY JOHN PAGET, ESQ.

~~~~~  
Bonta Ungheria l se non se lascia  
l'ih malmenare, DANTE.  
~~~~~

WITH NUMEROUS ILLUSTRATIONS.

IN TWO VOLUMES.—Vol. II.

NEW EDITION.

LONDON:

JOHN MURRAY, ALBEMARLE STREET.

1855.

Paget könyvének címlapja / Title page of Paget's book

Ebben a barlangban a jég jelenléte és a jég által öltött változatos formák azok, melyek Deményfalvának sajátos szépséget és érdekességet kölcsönöznek. Láttuk már karcsú oszlopot és zömök támpillért alkotni; egy kissé tovább csodálatos pontosságban jelenik meg egy megfagyott vízesés szépséges alakjában; egy helyen olyan kecses és finom redőkben csúng, hogy a szobrászt árapériájának szépségideáljául kölcsönözhetné; míg egy másikon a görögös mennyezet aprólékosan kidolgozott díszítését utánozza. Egyedülálló volt megfigyelni azt a látszólagos bizonytalanságot, ahogy a mennyezetten átszivárgó vízből jég vagy stílád mészkeő jön létre; egy esetben, ahol a terem mennyezetét stílád mészkeő-stzalaktitok borították, az aljzatot jeges stzalagmitok alkották. Úgy tűnt, mintha az egyik vagy a másik eltérő módon képződött volna. Hogy minek tulajdonítható ez a körülmény – mely tekintetben különbözik Deményfalva más barlangoktól, ahol mészkeőlerakódás történik, de ahol jég nem képződik, meg nem tudom mondani. Található jég egy régi bányában Herregrund-nál (Úrvölgy, Szlovákia), valamint egy vagy két egyéb barlangban is Magyarországon. A Herregrund (jég) említésre méltó, mert képződése csak azóta kezdődött, amióta a bányászok megnyitottak egy régi akná, és mert olyan gyorsan fejlődött, hogy munkálataik felhagyására kényszerítette őket. Állítólag növekedése még mindig folytatódik, noha nyáron sokat felhasználnak Neusohl (Bestzerce) lakosai, akik számára az egyszerű hűtőházat képez, – sőt, olyan jól szolgál e célra, hogy minél nagyobb a meleg nyáron, állítólag annál gyorsabban növekszik a jég.

Amennyire én tudom, erre a jelenségre kielégítő magyarázatot még nem adtak. Deményfalvánál nem volt észrevehető légáramlás, melyet ha érzékeink nem is, de világítóestközeink jeleztek volna; s amennyire megítélhettem (hőmérőm törött volt) egyáltalán nem volt hidegebb sem itt, mint Adelsberg-

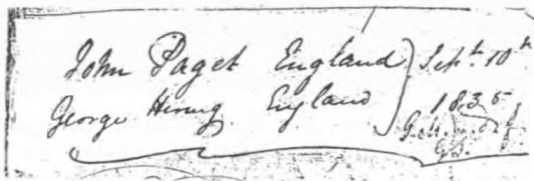
ben vagy Aggteleken. A befoglaló kötet – tömör mécső – azonos minden eddig általam látott barlangban, és a nedvesség mennyisége is alig eltérő.

A második jég-grotta felvázolása után továbbhaladtunk egy hosszú terembe, gótikus boltozatos mennyezettel, amely számos gyönyörű formájú sztalaktit-pillért tartalmaz. Az aljzat itt már többé nem szikla vagy jég, hanem igen finom mészporrall borított. Két további nagyméretű, és olyan magas terem, hogy fáklyáink gyöngye fénye elveszett azok határainak megállapítására törekedvén, egy keskeny folyosóba vezetett minket, ahol az aljzatot az ilyen helyeken gyakori, s a németek által berg milch-nek (hegyi tejnek) nevezett puha fehér iszap borította, amely rövidesen olyan mély lett, hogy lehetetlen volt továbbhaladni. Két órát töltve a barlangban, ugyanazon az útvonalon tértünk vissza, melyet egy mérföld körüli hosszúságúnak gondolnék.

Ami a csontokat illeti, melyekről egyes utazók azt beszéltek, hogy e barlang alján szerteszórva vannak, és amelyek miatt a parasztok azt „Sárkánylyuk”-nak nevezték el, semmi nyomukat sem tudtuk fellelni; és hajlamos vagyok egyetérteni azokkal, akik úgy vélik, hogy a tudatlanok a törött sztalaktitokat nézték csontoknak, és így tápot adtak a képzeletnek.” (I. köt. p. 140–146. TAKÁCSNÉ B. K. fordítása)

Baradla

Kassától Tokaj felé haladva, az Aggteleken vezetett vendégeknyv beírása szerint (HAZSLINSZKY 1992) 1835. szeptember 10-én George Hering társaságában bejárta a Baradlát. A leírás fontos dokumentum a barlang idegenforgalmának történetében, hiszen információt szolgáltat arról, hogy az nemcsak hazánkban de külföldön is ismert kirándulóhely volt, s részletes ismertetéséről már több publikáció jelent meg.

John Paget England) Sept. 10th
George Hering England) 1835

John Paget beírása a Baradla vendégeknyvében
John Paget's signature in the visitor's book of Baradla

„Lovainkat most Aggtelek felé irányítottuk, ez a kis falu vagy húsz mérföldnyire fekszik innét, s arról nevezetes, hogy itt van a világ egyik legnagyobb barlangrendszere. Fáklyáról már korábban gondoskodtunk, rövidesen vezetőket is találtunk, Aggtelek ugyanis nem olyan isten háta mögötti hely, mint Deményfalva, hanem közkedvelt kirándulóhely, s a Magyarországra látogató külföldiek gyakran felkeresik. A barlangról nem szükséges részletesen beszámolnom, ezt mások már nemegyszer megtették előttem. Akár a többi barlangot, ezt is a nedvesség vájta a mészkősziklába, s hosszan elnyúlik a föld alatt. Azt mondják, folyosók vezetnek belőle két kisebb üregbe, amelynek szája vagy tíz mérföldnyire nyílik Aggtelektől. (Úgy hallottam, ezekben az üregekben is jég van, akárcsak a Deményfalvi barlangban, bár én Aggteleken semmi ilyesmit nem látam.) Hatalmas termeivel, megdöbbentő arányú oszlopaival s titokzatosan kanyargó folyosóival Aggtelek felülmúlt minden hasonló látványt, amelyben életemben részt vettem. Egyes pontjainak szépsége pedig egyenesen elragadó. H(ering) hátramaradt, hogy vázlatokat készítsen a Tanz Saalról, a Táncteremről, nyáron a parasztok néha csakugyan szoktak itt táncmulatságot tartani, engem pedig elkauzoltak a barlang egyik nyúlványába, amelyet Paradicsomnak neveznek. Végre-valahára felegyenesedhettünk: megérintünk a Paradicsomba, amely valóban méltónak bizonyult a nevére: képzelnem sem lehet gyönyörűségesebb látványt a számtalan fantasztikus alakú, virágot, fát, vizesést vagy kőgót formázó cseppkőoszlopnál.

Becsülésem szerint legalább két-három mérföldet tettünk meg a nagy barlangban, s egész úton egymást érték a szebbnél szebb látványok. E furcsa alakzatokban a parasztok képzelete különféle dolgokat vél felismerni, s nevet is adnak nekik. Vezetőink csak néhány szót tudtak németül, de azért a „Deutschen Hosen” köztük volt, s nem is mulasztották el, hogy e szavakkal illessék, a képzelhető legfensőbbes megvetéssel, azt a fura alakú követ, amely csakugyan emlékeztetett egy térdnadrágra, márpedig az minden valódi magyar szemében a legnevetesegebb és legmegvetendőbb ruhadarab, amibe az emberi testet csak bújtatni lehet.

Mire ismét kiértünk a felszínre, a nap már lenyugodott. Aggteleken azonban csak nagyon silány szállást kaphattunk volna, elhatároztuk hát, hogy még aznap éjjel továbbmegyünk a következő községbe.” (I. köt. p. 473–477. RAKOVSKY Zs. fordítása)

A terv a fáradt lovak és a kíséret hibája miatt nem valósult meg, de így az Aggtelek határában eltöltött éjszaka kapcsán élvezetes elbeszélést olvashatunk a falu lakóinak segítőkészségéről, s arról hogy bécsi nézetek szerint „Magyarországon erre felé a leggyakoribbak a rablóátmadások, s hogy voltaképpen nem is tanácsos itt átutazni katonai kíséret nélkül.”

A Baradláról szóló beszámoló említi, hogy Hering a Táncteremről vázlatot készített, de az a kép nem itt, hanem azon 30 metszet között látott napvilágot amit Hering adott ki az utazási rajzokból (HERING 1838). Az 546 x 363 mm nagyságú, fekete-fehér és kézi színezésű változatban Thomas Fairland metszésében megjelent XVI. sz. litográfia néhány soros magyarázó szöveget Paget írta.

Érdekes, hogy Paget nem kereste fel és említést sem tesz az abban az időben ugyancsak gyakran (angolul is) idézett Szilicei-jégbarlangról, bár véleményem szerint a Baradla leírásában szereplő azon részlet, miszerint a barlang elvezet egy olyan üregbe, ahol jég található e barlangra vonatkozik.

Az Al-Dunai hajóútról szóló beszámoló Moldova és Orsova között két barlangról is érdekes történetet közöl; a gyilkos legyekről nevezetes Golubácsi- vagy Szent György-barlangról (Gaura cu Muscă, Románia) és a Kazán-szoros előtt nyíló, a török háborúból ismert Veteráni-barlangról (Pestera din Pinza Curi, Románia).

Golubácsi-barlang

„Nem sokkal azután, hogy Babakayt elhagytuk, a hajós mutatott nekünk egy barlangot a hegy fele magasságában a magyar oldalon, mint ami azonos a Szent György által elpusztított sárkány barlangjával, és ahol állítólag az ocsmányi tetem még mindig oszladozik, és, akárcsak Vergilius ökre, szárnyas teremtmények seregének ad életet. Ami bizonyos az az, hogy ebből az irányból, és ahhoz ragaszkodnak, hogy éppen ebből a barlangból rajzanak ki a Golubácsi szúnyogok, egy sajátos szúnyog-fajta, amely gyakran tömegesen özönl el a Bánátot, a nyájuk és a gulyák nagy kárára. Főleg a szemet, az orrot és a fület támadják meg, és olyan fájdalmat okoznak, hogy az állatokat majdnem örületbe kergetik, s rendszerint végül pusztulásukat okozzák.” (II. köt. p. 36.)

Veteráni-barlang

„Ahogy az új út mentén vialogoltunk, figyelmünket egy barlangra irányították körülbelül száz yardnyira a Duna felett, mely híres volt a török háborúk történetében. Úgy rémlik 1692-ben, Veteráni osztrák generális kiküldött háromszáz embert D'Arnan kapitány vezénylete alatt, hogy védelmezzék ezt a barlangot a törökök ellen, akiknek a közeledése etáall

szinte teljesen el lett vágva, mivel a barlang helyzete teljes uralmat adott kis helyőrségének a folyón való áthaladás fölött, amely itt rendkívül szűk. A belgrádi pasa, feldühödve a kártételen, melyet e maroknyi ember a törököknek okozott, elsőprő fölényben lévő erőt küldött ki ellenük; de helyzenük, melyet a legnagyobb bátorsággal védtek, minden támadással szemben ellenállt, kivéve, sajnos! az éhséget, amely negyvenöt napos ostrom után megadásra kényszerítette őket. 1788-ban a kis erődöt ismét felhasználták a muzulmánok ellen. Stein őrnagy huszonegy napig tartotta, a korábbi-nál is kisebb létszámú csapatával. A kis külső bástyák valami nyoma még fennmaradt a barlang bejárata előtt. A belső rész körülbelül száz láb hosszú és hetven széles, s van némi természetes tagozódása, amelyhez a hagyomány még mindig neveket és rendeltetést fűz; mint a tisztiszállás, a lőportár, és az élelmiszerraktár" (II. köt. p. 42-43. TAKÁCSNÉ B. K. fordítása).

Tordai-hasadék

Paget erdélyi utazása során Kolozsvárról indulva Torda és Toroczkó érintésével eljutott a Tordai-hasadékba. A hasadékról szóló leírásában a Bay-luk (*Balika-Vára, Nagy Balika-barlang, P. Mare a lui Balica, Románia*) a vele szemben nyíló Kis Balika-barlang (*P. Mica a lui Balica*), valamint a Balika-csűrűnek (*Kápolna, Sura Balichí*) ismertetése szerepel a két Balika-barlang bejáratának rajzával.

„Körülbelül egy órányi kocsiút után megérkeztünk a Hasadék bejáratához. Leereszkedtünk egy kis, félkör alakú völgybe, amely a hasadék nyílását övezi, és ahol pár szegény oláh lakik a teheneivel; és miután átmástunk néhány leomlott sziklán, behatoltunk e rendkívüli helyre.

Képzelnél el az olvasó egy húsz mérföld hosszúságú alacsony hegyláncot, keresztülvágva a völgyek szintjéig, melyeket az elválaszt, s lesz némi fogalma a Tordai Hasadékról. Egyetlen helyen sem (úgy vélném) szélesebb a hasadék alja húsz yardnál, noha a teteje felé kissé szélesedik. Ahogy az sejtéhető volt, az oldalai olyannyira meredek, mint ami csak elképzelhető. Egy kis patak, ami némi forrásokból fakad a félkör alakú völgyben, vág utat magának a leomlott sziklák között a hasadékon át, és távozik a túloldalon. Olyannyira elfoglalja a sziklák között maradt tér egészét, hogy legalább húsz alkalommal kellett keresztelniünk hogy száraz utat találjunk; unkat néha jelentős hosszban a paraszok által a mederbe helyezett lépkövek mentén kellett megválasztanunk, s egy ízben a sziklára kellett másznunk az alattunk lévő medencébe való becsúszás fenyegető veszélye mellett.

E völgyben a sziklák némelyike valóban fennsleges. Egy helyen közvetlenül a talpszintről emelkednek fel, függőleges vonalban a csúcsig, olyan magasságba, amelynek megbecsülésére nem vállalkozom. A Hasadékon keresztül körülbelül félfúton, és bizonyos magasságban fent a sziklák oldalában van egy említésre méltó barlang, amit Baylukának neveznek. Meredek ösvény vezet fel a bejáratához, amelyet kettős fal véd, bástyákkal és üregekkel a muskétások számára. Maga a barlang nagy és boltozatos, akár egy hatalmas görögterem, és képes száz fő befogadására. Az első terem után számos kisebbre osztlik szét, amelyekbe világítás hiányában nem tudunk messze behatolni. Rendkívüli, hogy a Baylukával szemközt, a hasadék másik oldalában egy második barlang van, amelynek természetes bejárata pontosan olyan mint az első. Ez érdekes; mert azt bizonyítja, hogy egykor ezek egymáshoz kapcsolódtak, és csak valamilyen erőszakos megrázkódás révén szakadtak ketté. A közetréteg tömött mészkő, s amennyire megfigyeltem, kövületek nélküli.

E barlangok közül az első korábban az ünnepelt erdélyi rabló, Bay kedvelt erődítménye volt, akiről az a nevét is nyerte. Bayról számos népszerű történet létezik, noha nem tudtam egyetlen igazán érdekeset sem gyűjteni; de ha csak feleannyira volt hős, mint ahogy bemutatják, bátor ember szükségeltett ahhoz, hogy ebben a hegyi erődben megtámadja.

A hasadékat egészen a tulsó végéig harántoltuk [...]. A völgy távoli végén érdekes jelenséget figyelünk meg, – egy természetes kialakult sziklaívet, boltozatos mennyezettel és ablakkal, olyannyira hasonlót a görögus építész műveéhez, hogy nem csoda, hogy a parasztság Kápolnának (*Balika-csűrű*) keresztelte el. Nem szabad elfelejtenem, hogy a hívők az egész hasadékat St. László imájának tulajdonítják [...] (II. köt. p. 275-277. TAKÁCSNÉ B. K. fordítása)

Some of the cliffs in this valley are truly magnificent. In one place they rise from the very base, in a perpendicular line to the summit, a height I will not venture to guess. About midway through the Hasadék, and at some height up the side of the cliff, there is a remarkable cavern called the Bay-luka. A steep pathway leads up to the entrance, which is defended by a double wall, with ram-

parts and holes for musketry. The cave itself is large, and arched like a vast Gothic hall, and is capable of containing a hundred persons. Beyond the first chamber it divides into several smaller ones, which we could not penetrate far into, for want of lights. It is extraordinary that opposite

the Bayluka, on the other side the cleft, there is a second cavern, of which the natural entrance is exactly like the first. This is interesting; because it proves that they were once joined together, and that it was only by some violent convulsion that they were torn

Részlet Paget könyvéből / A page of Paget's book

Homoródalmási-barlang

Paget 1936-ban második erdélyi utazása során Wesselényi Miklós társaságában néhány napot Szentpálon töltött, s innen indulva felkereste a Homoródalmási-barlangot (*Pestera Mare de la Meresti, Románia*). Meglepetéssel észlelte, hogy a falu lakóit a barlang babonás félelemmel tölti el.

„Nem messze a falutól volt egy barlang, megkértük hát a kis udvarhelyi fűszerest, másnap vezessen oda bennünket: meg is érkezett jókorán reggel, hozott magával fáklyát, s kölcsönkérte a szomszédai hegyi pónilovait, hogy megmutathassa az Almás szépségeit. Ez elég messze van Szentpáltól, kora reggel hát előreküldtünk két parasztot egy szekéren a szükséges enniivalóval, magunk pedig valósággal kis lovas felvonulásként, kényelmesen átporoszkáltunk: a fűszeres, a lelkész, az intéző, mi hárman és egy-két szolga, hogy az utóbbiakra mi szükség volt, sejtetem sincsen, hacsak nem azért jöttek velünk, legyen aki megtölti és meggyújtja a pipánkat. Utunk során [...] Áthaladtunk Homoródalmáson, ez volt az egyik legnagyobb és legvirágzóbb az Erdélyben látott falvak közül. Az ember azt hinné, ennél egészségesebb környezet nem képzelhető: [...] s mégis, a kolera itt még vadabban dühöngött, mint bárhol, ahol eddig jártunk. [...]

Paget felirata a Homoródalmási-barlangban
(Balázs D. felv.)

Paget's inscription in Homoródalmási Cave
(by D. Balázs)

Ahogy elhagytuk a falut, olysmít láttunk, ami arra vallott, a helybeliek alighanem erősen babonásak, holott erre igazán nem számítottunk volna olyan helyen, ahol állítólag ennyire általános a közoktatás. Az út fölé, két fa közé egy madzagot feszítettek ki, s arról egy nadrág alakúra vágott, durva fehér vászondarabka lógott. A parasztek úgy tartják, hogy az almási barlangban, ahová éppen igyekszünk, két tündér raboskodik, méghozzá merítelenül, örökké boldogtalan fogságukat panaszozzák sírva, de kiszabadulni sehogys tudnak. Amikor erős szél fúj, att beszélik, gyakran hallani a jajgatásukat az almási sötét völgyből, s a parasztek úgy hiszik, a kolerát ezek a rab tündérek küldték rájuk haragjukban. Úgy látszik, a jóindulatukat azzal próbálják elnyerni, hogy ruhadarabokat kínálnak nekik, a nadrágot, melyet a falunak ezen a szélén láttunk, s a másik végén hasonló módon kiakasztott inget azért teheték oda, hogy a tündérek megtalálják, bármelyik irányból érkeznek is, s megengestelődjenek. Mindössze ennyit tudtam meg a dologról az intézőtől, s még ma sem vagyok egészen biztos benne, hogy a teljes igazságot mondta. [...]

[...] A hegyoldalon nőtt fába meg-megfogózkodva jutottunk le a völgybe, amelyen egy patak folyt keresztül: ez a szikla lábánál eltűnik egy hasadékbán, hogy aztán, ahogy mondják, néhány mérföldnyi távolságban bukkanjon elő újra a túloldalon. Igazán gyönyörű látvány tárult elénk: a magas, meredek kősziklák, a hegyoldalt borító erdők, az apró patak és köves ágya, mindez valóban festői volt, ráadásul mindkét oldalon három-négy óriási barlang is tátongott, s ettől a táj valami olyan titokzatos szépséget nyert, hogy valóban furcsa lett volna, ha a parasztek képelete semmiféle mondát nem fűz hozzá. Amikor a szél ereken a keskeny járatokban tombol, hangjából nem lehet nehéz kihallani a szegény, bebörtönzött tündérek panaszát.

Odahagytuk az apróbb üregeket, mint megtudtuk, ezek nem valami mélyek, s végigbotladoztunk a völgy tulsó végéig vezető köves ösvényen. [...]

A nagy barlang szája elég magasan, a völgy szintje felett nyílik (mint az illusztrációknt szereplő rajz is mutatja), s nem is lehet másként bejutni, csak falépcsőkön, melyeket régi látogatók eszkábáltak erre a célra. Bejáratát félig vastag fal takarja el, már jórészt leomlott ugyan, valaha azonban azért építették, hogy védelmet nyújtson az ellenség támadásaival szemben. [...]

A barlangba lépve hatalmas, nemesen ívelő boltozattal fedett teremben találtuk magunkat, amelyből minden oldalon sötét folyosók vezettek a hegy belsejébe. Egy darabig gondosan tanulmányoztuk a térképet, majd meggyújtottuk fáklyáinkat, s megállapodtunk, ki menjen elől, s milyen sorrendben kövessék a többiek. A kis udvarhelyi fűszeres állt a menet élére, a parasztek között nem találtunk vezetőt, aki a barlangjárást elvállalta volna. Csakúgy nem volt könnyű megtalálni a helyes utat, annyi folyosó nyílt minden irányban, hogy a kis fűszeres megbízható emlékezete és tapasztalata nélkül bizonyára eltévedtünk volna. Úgy tűnt, azon az úton, amelyiken haladtunk, a barlang vagy egy angol mérföld hosszan haladt be a hegybe, helyenként

teremmé szélesedett, másutt olyan keskeny szűkült, hogy alig tudtunk átpréselődni rajta. A terem némelyike magas volt, s apró, függő cseppkövek díszítették. Az egyikben hatalmas sziklatömb ereszkedett alá a mennyezetről, ráncosan, mint egy óriás szemölcs, s a vége alig egy yardnyival a talaj fölött, de azért nem érintette. Az egyetlen nehézséggel utunk során akkor kerültünk szembe, eltekintve attól az állandó veszélytől, hogy eltévedünk, amikor mintegy húsz yardnyi útszakaszon át kellett gázolni egy ingoványos részen, ha ugyan ezt a habarcsra emlékeztető, lágy mészkőmasszát ingoványoknak lehet nevezni.

Úgy hallottuk, a barlang legvégén egy kőér húzódik, tele drágakövekkel, nagy volt hát a csalódásunk, mikor egy sárral bélelt helyiségen kívül semmit sem találtunk, a teremből sem volt más kijárat, mindössze egy szűk lyuk, s lehetetlennek tűnt, hogy azon bármelyikünk is át tudja préselni magát! A kis fűszeres azonban nem adta föl olyan könnyen a dolgot, mondván, hogy a drágakövek alighanem a lyuk túloldalán lesznek, azzal fogta magát, hasra vágódott, s egy darabig olyan mozdulatokat végzett, mint a fereg, ha vissza akar bújni a földbe, majd eltűnt a szemünk elől, s kisvártatva tudtunkra adta, hogy megtalálta a drágaköveket; erre aztán mi is osztóni akartunk a kincsen, s nagy nehezen átfurakodtunk a lyukon. A túloldalon valóban csudálatos látvány fogadott. A sziklába körülbelül egy yardnyi széles rés húzódott, melyet igen finom szemcséjű kavics töltött fel, legtöbbször kerek, nagyjából borsó nagyságú, majd mindegyik egészen simára csiszolt, s némelyik meglepően szép volt. Már igazán nem emlékszem, hányféle ásványt találtunk közöttük, de azt tudom, hogy féldrágakövekből több mint egy tucatot is láttunk, például jaspist, karmeolt és agátot. Úgy gondolom, a kőérnek a korát könnyű lenne megközelítő pontossággal meghatározni. A kövek jellegéből és formájából ítélve kétségtelen, hogy a rést feltöltő kavicsréteg folyóvíz hordaléka, ma legalább százlábnyi magasságban van a völgy szintje fölött, tehát még a völgy kialakulása előtt rakódhatott le, amikor a víz még elég magasan, a hegy fölött folyt. A kavicsok már annyira összterpréselődtek, hogy csak kalapáccsal lehetett egy-egy darabot lehasítani a rétegből. Amilyen gyorsan csak tudtunk, távoztunk is a barlangnak ebből a részéből, nagy megkönnyebüléssel, mert oly szűk volt a hely, hogy alig jutottunk levegőhöz. Még így is csak egy részt fedettük fel. Fölötte állítólag egy másik, csaknem ugyanekkora barlang húzódik, amelynek kijárata a hegy túloldalára vezet. A bejáratát azonban csak létrával lehet elérni, s mivel kíváncsiságunknak már ez is elég volt, minden további vésztőlást nélkül visszafordultunk." (II. köt. p. 329-336. RAKOVSKY Zs. fordítása)

A barlangleírás azt bizonyítja, hogy Paget ismerte FEKETE (1836) a barlangról megjelent munkáját, hiszen kereste az abban felsorolt drágaköveket, s a barlangban térkép alapján tájékozódhat. Figyelmet érdemel a beszámoló azon része, ahol a „habarcsra emlékeztető, lágy mészkőmasszát” említi, miután az a montmilch tömeges jelenlétére enged következtetni. Paget látogatásának emlékét a barlang végpontjának közelében a falon ma is látható J Paget 1836 grafitceruzás felirat őrzi.

Torjai Búdös-barlang

Kézdivásárhelyen járva hallotta, hogy „van a környéken a hegyekben egy egészen rendkívüli barlang, melyről csodálatos dolgokat mesélnek”. A Torjai Búdös-barlang (Pestera Pucioasa de la Turia, Románia) felkeresése azonban nehézségbe ütközött, mert a barlangtól alig 16 km-re (10 mérföldre) fekvő településen „senki sem tudta megmondani, milyen messzi is van pontosan, s hogy lehetne legegyszerűbben megközelíteni. Abban mindenki megegyezett, hogy át kell haladnunk Torján, [...] ott majd biztosan találunk valakit, aki többet tud mondani.”

Wesselényi Miklós javaslatára Torján megkeresték Apor bárót, ki készséggel vállalta „hogy kerít valami szállítóest-közt, amelyik megbirkózik a rossz úttal, s azt is hogy elkísér úticélunkhoz. [...] elindultunk, végighajtottunk a keskeny völgyön, gyakran a patakparton, jobb út nem lévén, s három óra múlva elértük a völgy tulsó végét, ahonnan aztán már semmiféle út nem vezetett tovább. Miközben fölfelé kapaszkodtunk, a báró elmagyarázta, a tetőn először néhány ásványvízes forrást

fogunk látni, onnét még vagy egy mérföldet kell gyalogolnunk utunk céljáig, a Búdősbarlangig. Körülnézve a csúcson, meglepetten láttuk, hogy vagy három-négy törhetően megépített kalyiba áll ott, körülöttük nagy csomó szalma s félig elszesedett fadarab, mintha a házakban nemrég még laktak volna. S csakugyan, bár erről az emberek Vásárhelyen mit sem tudtak, ez a néhány Búdős-forrás igen divatos fürdőhely, legalábbis a parasztek között. Nyáron feljönnek ide, ágakból kalyibát eszkábálnak, kibélelik szalmával, hoznak magukkal jó sok ennivalót, s egy hónapig, hat hétig is itt maradnak. A forrásoknál nem sokáig nézelődünk, sietünk tovább a barlanghoz.

A szája egy magnéziumos méztkösztkla oldalában nyílik, akkora, hogy vagy egy tucat ember is kényelmesen beférhet rajta, bejárata a hegy irányában lejtett. Néhány évvel ezelőtt a barlang még sokkal nagyobb volt, azóta jó részét beomlasztotta a földrengés. Falának alsó részét vékony, sárga réteg borította, mikor megvizsgáltuk, kiderült, hogy az a sziklahasadékból felálló kengáz lecsapódása. Ahogy beljebb haladtunk, bőrünkön valami egészen szokatlan, csiklandó melegséget éreztünk, mely mintha lábunktól kászott volna fölfelé, s amint lejjebb ereszkedtünk, egyre erősebb lett. Ez a furcsa jelenség az összesűrűsödött sténsavas gáz következménye (igen kis mennyiségben kénhidrogén is keveredik bele), amely a barlang alsó részén nyíló légforrásból szivárog, s egészen a nyílás magasságáig megtölti, azon keresztül aztán szép szabályosan kifolyik, mintha csak víz lenne. A hőmérséklet a barlang egyetlen pontján sem volt magasabb, mint másutt, s ha kezünket a felső rétegből az alsóba nyújtottuk, először semmi különbséget nem tudtunk megfigyelni: néhány másodperc múlva azonban, amint a sav áthatott a bőrünkön, éreznünk kezdtük a bizsergő meleget. Addig ereszkedtünk, amíg a gáz az állunkig nem ért, itt már tenyerünkkel a stánkhoz tudtuk emelni, s éreztük sajátos savanyú íztét. Köztudott, hogy a felhígult sténsav gáz, a tüdőbe kerülve, kistorija onnan a levegőt, s halált okoz, nem is lehetett volna itt belélegezni: ha ugyanis a gáz a glottiszt ingertli, az görcsösen összehúzóódik tőle, s az ember azonnal megfullad. Ha csak egy csepp is valaki szemébe vagy orrába freccsen, komoly fájdalmat okoz. A parasztek úgy állapítják meg, milyen mélyen hatolhatnak a barlangba, hogy kovával tüzet csíholnak, s ahol már nem vet szikrát, ott megállnak.

Egy ideig a barlangban maradtunk, s igen élveztük ezt a furcsa érzést. Mint az várható is, a környékbéliek nem hagyják kihasználatlanul e pompás légfürdő lehetőségét, s minden évben többstázan gyűlnek ide egy kis kúrásra. Kora reggel leereszkednek a barlangba, s egy óráig vagy még tovább odalenn maradnak, míg egész testfelületük alaposan meg nem izzad a gáz hatására, utána belevetik magukat az egyik hideg fürdőbe, melyet felfelé haladtunkban láttunk. A fürdők vizét ugyanaz a gáz hatja át, mint a barlang levegőjét, de a víz láthatólag valamivel több kénzt tartalmaz. Az idült reumát és a szervezeten felhalmozódott higany által okozott károsodást nagyszerűen gyógyítja a Búdősbarlang. A helybéliek azonban nagyon vigyázatlanok, alig telik el év, hogy valamelyikük oda ne veszne. Ebben az évszakban két ilyen baleset is történt. A nép ezért a barlangot Gyilkoslyuknak nevezi. Visszafelé jöve még jó néhány forrást láttunk, úgy látszik, az egész hegy tele van velük." (II. köt. p. 340-346. RAKOVSKY Zs. fordítása)

Az egykor virágzó aranyosgyéresi Paget kastély ma
The one-time flourishing Paget Castle at Aranyosgyéres – today

Jalomica-barlang

A Bucsecsben járva eljutott a Jalomica-barlangba (Kolostor-barlang, P. de la Schitul Ialomitei, Románia) is, ahol az ott lakó remeték életét csodálta meg.

„Egyórányi ereszkedés az oláh oldalon lejutattott bennünket az első völgy fenekére, ahol egy tiszta folyócska, amelynek folyását követtük, továbbvezetett a másodikhoz, ami egy keskeny sziklahasadékban végződött, valami hasonlóban, mint amit már a Tordai Hasadéknál és az Almási barlangnál láttunk. Itt Terzburg (Törösvár) elhagyása óta szinte először találkoztunk emberi uralom nyomával. A hasadék bejáratánál egy fenyőkerítés és egy kicsi kapu mutatta, hogy itt belül valami védelemre érdemesített található; [...] Ámentünk a kapun, és egy meredek és keskeny gyalogösvényen felkapaszkodva, hamarosan láthatóvá vált a Bucses barlangja és remetelakja.

És lehetséges-e, hogy bármely emberi lény ilyen vad és magányos helyet tudott választani lakhelyül, mint ez? – e felől tudakozódunk mindannyian, amikor először vetettünk pillantást a tárogó barlangra, és a fehér épületek keskeny vonalára, amelyek azt kívülről szegélyezték. Vezetőnk hamarosan szolgáltatta a választ a kérdésre, mivel olyan hangosan kopogtatott a kis ajtón, hogy egy öreg szerzetes sebesen válaszolt a stólitásra, és megtudván látogatásunk célját, oláhul üdvözölt bennünket, és hívott, lépünk be a kalugyeribe vagyis a remetelakba. A belső részen, a barlang boltozatos mennyezete alatt, egy kis görög kápolnát és két másik alacsony faépületet találtunk, melyekben hét vagy nyolc remete számára voltak cellák.

Akkor éppen csak három volt közülük otthon – két öreg ember, akiknek szürke szakállát erényük tanúbizonyságaként vették, és egy neofita, egy félig ravasz, félig bolondnak látszó tizenhat éves legény. Egyikük egy edény forrásának felügyeletével volt buzgón elfoglalva, amely három rúdról lógott fa-tűz felett a stabaiban, és amely az egyedüli konyhájukat alkotta, míg másikuk vargányukat és egyéb gombafajokat vagdalt szeletekre és akasztotta fel azokat stáradni. Először azt képzeltem, mindez az előkészület gyújtósznak való Schwamm (tapló) készítésére szolgál; de nem, éppen a téli élelmiszerkészletet halmozták fel. Barátunk biztosított a felől, hogy e száritott gombán és kukoricán valamint egy kevés kecsketegen kívül ezek az emberek egész télen át valószínűleg semmi egyebet nem ízelenek, csak vizet, és boldogok, ha ezekből elegendő van. Nyáron a pástorok hoznak nekik néha friss élelmet, ők maguk pedig gyümölcsöket és gyökereket gyűjtenek a közeli hegyek között; de fő segélyezésük a koldulásuk bevételeiből származik, tengeri formájában, amivel a vándorok öszszel visszatérnek. [...]

A Bucses barlangja, bár magas és nagyszerű, nem nagy kiterjedésű; legalábbis nem lehetséges behatolni tovább, mint a bejáratnál száz yardnyira, noha valójában sokkal messzebb mehet. A szerzetesek megmutatták nekünk azt a nyílást, amelynek az irányába a barlang további része terjed, és amellyel egy kis patak vág magának utat a napvilágra; de olyan magasságig eltorlasztották azt a barlangjuk melegebbé tételére, hogy az többé nem hozzáférhető.

Magyar	Angol	Német	Francia	Holland
Magyar	Angol	Német	Francia	Holland
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35
36	37	38	39	40
41	42	43	44	45
46	47	48	49	50
51	52	53	54	55
56	57	58	59	60
61	62	63	64	65
66	67	68	69	70
71	72	73	74	75
76	77	78	79	80
81	82	83	84	85
86	87	88	89	90
91	92	93	94	95
96	97	98	99	100

Paget beírása a Postojnai-barlang vendégeknyvében
Paget's signature in the visitor's book of Postojna Cave

Miután mindent megnéztünk a remetekolostoron belül – az egyszerű templomot, a még egyszerűbb lakhelyeket és azokban a legisleget egyszerűbb lakókat – és miután részt vettünk egyszerű étkezésükön, pihenni hagytuk a vezetőket és lovakat, és kigyalogoltunk a völgyből csodálni a táj rendkívüli és vad szépségét. Közvetlenül a barlang körül a sziklák kopár szirt alakját öltötték; az ellenkező oldalon egy magas sziklatű emelte keresztel koronázott fejét az egekbe, és még tovább fekete fenyő borította a hegyoldalakat és tette sötét és komorrá a völgyet” (II. köt. p. 375–379. TAKÁCSNÉ B.K. fordítása). A leírást két rajz is illusztrálja ami valószínűleg Paget vázlatai alapján készült.

Postojnai-barlang

Trevor Shaw (Anglia) a barlangkutatás legkiemelkedőbb tudománytörténésze (aki Paget életének feldolgozásához feleségével Jeannel együtt nagyon sok segítséget nyújtott, amiért ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki) postojnai kutatásai során a barlang vendégeknyvében 1832. október 21-i dátum mellett „Paget England” beírást talált. Bár a név írásmódja nagyon hasonlít az ismert Paget aláírásokra, de ez nem egyértelmű bizonyítéka az azonosításnak. Arra a kérdésre, hogy vajon Paget csak a magyarországi és erdélyi utazása során tett-e barlangi látogatásokat, vagy tényleg járt-e Postojnán is, könyve adja meg a választ, amikor a Deményfalvi-jégbarlangban a hőmérsékletet összehasonlítja a Postojnán észleltekkkel. Elképzelhető, hogy naplója – ha megvan – a látottakról bővebb leírást is tartalmaz.

*

Paget életét nagy tisztelet és megbecsülés övezte. Élményekben és eredményekben gazdag sorsa több írótárs fantáziáját mozgatta meg. Házasságát JÓSIKA Miklós (1844), a szabadságharcban véghezvitt hőstettét JÓKAI Mór (1877) örökítette meg könyvében. Az utókor sem feledkezett meg róla; jelentősebb lexikonjainkban neve megtalálható (BALÁZS 1993., KENYERES 1969., SZINNYEI 1905.); a Tordai-hasadék egyik szakadékat róla nevezték el (NYÁRÁDY 1937); Balatonfüreden és Thorpe Satchville templomában emléktábla hirdeti munkásságát; a Rádió Az aranyosgyéresi Lancelot (FILIPPINI 1986) címmel színjátékban idézte fel alakját. Szomorú azonban, hogy Aranyosgyéresen, ott, ahol legelőbb tett az emberekért, halála után 100 évvel neve ismeretlenül cseng; az egykoron virágzó kastélya elhanyagolva, senki nem tudja ki, mikor, és milyen célból építette, de tábla sem jelzi ezt; a kastély előtti híres parkra csak néhány díszfa emlékeztet a távolban. Arra a kérdésre, hogy ki volt Paget János csak a parókian

tudnak felvilágosítást adni, ahol Sógor Gyula tiszteletes féltve őrzi azokat az iratokat, amelyek arról tanúskodnak, hogy az egyház bérleti díj hátralék miatt perelte Pagetet. A kastélyhoz hasonlóan elhanyagolt a Házsongárdi temetőben álló Paget kripta is, dűledező falait a gaz magasan betakarja. Arról, hogy Pageten kívül ki alusza ott örök álmát, a temetőről megjelent könyvek sem tesznek pontos említést.

Sajnálatos az is, hogy Paget azon álma, miszerint életének főműve a Magyarországot és Erdélyt bemutató könyve magyar nyelven is megjelenjen, a mai napig nem teljesült, annak csak töredékes fordítása jutott el a hazai olvasókhoz. Jelen dolgozatommal nemcsak hazánk haladását haláláig szolgáló kimagasló egyéniség előtt kívánok tisztelni, de célom az is, hogy az érdeklődőknek végre hozzáférhetővé tegyem a könyvében szereplő barlangleírásokat, a kutatástörténet fontos dokumentumait.

Székely Kinga
Barlangtani Intézet
Budapest
Füst Milán u. 12.
H-1039

IRODALOM

- BALÁZS D. (1993): Magyar utazók lexikona. – Panoráma Kiadó, p. 296–297.
FEKETE I. (1836): Homoród-Almás barlang. – Kolozsvár.
FILIPPINI É. (1986): Az aranyosgyéresi Lancelot. – Rádiójáték, Budapest.
HAZSLINSZKY T. (1992): Visitor's books of the Baradla Cave from the last century. – Karszt és Barlang, Special Issue, p. 41–46.
HERING, G. (1838): Sketches on the Danube, in Hungary and Transylvania. – London.
JÓKAI M. (1877): Egy az Isten. – Budapest.
JÓSIKA M. (1844): Az élet útjai. – Pest.
KENYERES Á. (1969): Magyar Életrajzi Lexikon. – Akadémia Kiadó, II. köt. p. 337.
KOVÁCS J. (1893): Paget János esq. életrajza. – Kolozsvár, Keresztény Magvető 2.
MALLER S. (1987): John Paget, Magyarország és Erdély, válogatás. – Helikon Kiadó.
NYÁRÁDY EGY. (1937): A Tordai-hasadék. – Cluj, p. 66. és 56. ábra.
PAGET J. (1839): Hungary and Transylvania, with remarks on their condition, social, political, and economical. – London, 1839, 1850, 1855; Leipzig 1842, 1845.
RUFFY P. (1964): Egy angol származású magyar hazafi. – Magyar Nemzet, 186. sz.
SZINNYEI J. (1905): Magyar írók élete és munkái. – Budapest, X. köt. p. 90–93.
N.N. (1978): Egy angol az 1848-as erdélyi forradalomban. – Igazság, június 25.

JOHN PAGET

Cave descriptions of an English nobleman who has become Hungarian

The paper is a slightly enlarged version of the study published in full English in Proceedings of the ALCADI '92 International Conference on Speleo History, Karszt és Barlang, Budapest, Special Issue 1992. p. 103–108.